

НАСЛЕБИВАЊЕ ПОЉОПРИВРЕДНОГ ЗЕМЉИШТА

Једно од највише дискутованих питања у наследном праву је питање наслеђивања пољопривредног земљишта. Од давнина је овај проблем правној теорији наметао сталну будност, а законодавној пракси учесталу активност. У теорији је изнето и мишљење да је регулисање овог питања од судбинског значаја за народе.⁽¹⁾ Но, не улазећи у том погледу у дубљу расправу, јер то на овом месту није наш задатак, можемо рећи да питања везана за ову материју нису ништа изгубила од своје актуелности, напротив. Наиме, познато је да исхрана постаје светски проблем⁽²⁾ и да многе државе прибегавају различитим правно-економским мерама у циљу стимулусања пољопривредне производње.⁽³⁾ Овде ћемо се ограничити само на наследно-правне мере.

1. Вековима је пољопривредно земљиште било највећа и најзначајнија вредносна ставка у саставу заоставштине. Оно се, као услов опстанка сматрало породичним добром које се по сваку цену морало задржати у кругу породице (то је, на пример, главни разлог дискриминације према наследницима женског пола, одобравања ступања у брак блиским сродницима и др.).

Римско право није предвиђало посебна правила наслеђивања пољопривредног земљишта и поред тога што су пољопривредне кризе повремено дубоко потресале Империју.⁽⁴⁾ Разлоге за ово, мислимо, треба тражити како у развијеној робноновчаној привреди, тако и у зазирању Римљана од повреде принципа универзалности у наслеђивању.

Враћање на натуралну привреду у феудалном друштву доводи до увећања и ширења наследно-правног принципа специјалности, при чему се најзначајнија одступања од општих правила управо односе на непо-

(1) Као доказ за овај став наводи се следеће: када је разрушено персијско царство целокупно земљиште налазило се у рукама 1% популације; када је стари Египат постао жртва Рима, 97% богатстава поседовало је 2% становништва; слично је било и у време пропасти Вавилона и Грчке; у старом Риму на крају периода Царства број власника латифундија није био већи од 1800, што је био један од сигурних разлога пада Царства. — V. Read, *La Limitation de l'Heritage*, Paris, 1922., стр. 101.

(2) В. нпр. Светски додатак о новом међународном економском поретку— „Политика“ од 15. XII 1982. године (додатак бр. 14).

(3) Недавно је, на пример, НР Кина удвостручила површину дозвољеног индивидуалног пољопривредног земљишта, а ЧССР пружила знатне олакшице за закуп друштвеног земљишта.

(4) То не значи да овакве кризе нису изазивале никакве правне реакције. Треба се, на пример, подсетити да је установа прекомерно оглећења управо настала као правна реакција на масовну продају земље у бесцење у време пољопривредне кризе крајем III века.

кретности. Земља поново постаје најзначајније привредно добро и, као такво, не може бити препуштено слободној вољи појединаца, тако да су тестаментална располагања или забрањена, или битно сужена. С друге стране, правила законског наследног реда која се односе на непокретности веома су бројна и прецизна (нпр. у Енглеској — *Copydols*, у неким германским земљама — *Büdnrecht*, у Норвешкој — *Odelstret* и др.). Ипак, једно од најкарактеристичнијих посебних правила наслеђивања за непокретности садржано је у установи тзв. породичног фидеикомиса путем кога се вршило изузимање одређене непокретности из правног промета уз подређивање специјалном реду наслеђивања (примогенитūra, мајорат и др.(5)).

2. Економски и политички крах феудализма доводи и до слома наследно-правних правила која су била заснована на принципу специјалности. Главну улогу у регулисању наследно-правних односа преузима принцип универзалности, уводећи једнака правила за све (без обзира на „квалитете“ оставиоца и наследника, као и на „квалитет“ добара која улазе у састав заоставштине). Међутим, и овај, често глорификован, принцип показује извесне слабости. Његова примена, наиме, омогућава да већи број наследника равноправно конкурише на наслеђе тако да се земљиште које чини предмет заоставштине распарчава и већ после две или три генерације долази до његовог нерационалног уситњавања и обезвређивања. Порет тога, с обзиром да се наслеђује *in natura*, земљиште може припасти лицима која се не баве пољопривредом. Реакција теорије и праксе уследила је већ у прошлом веку.

а) У француској доктрини многи аутори, како правници тако и економисти, критикују расподелу заоставштине која води бесконачном уситњавању пољопривредног земљишта. Познати правник Л Пле (*Le Play*) решење види у увођењу апсолутне слободе тестирања, која би уједно представљала угаони камен друштвене реформе. Међутим, иако се теорија сложила да бољка постоји, лек који је предложен изложен је жестокој критици од стране Валијеа (*Vallier*) и његових следбеника. Ова неслога у теорији имала је одраза и на законодавство које се није усудило да реформише ову материју.

б) Пољопривредна криза у немачким државама у XVIII и почетком XIX века доводи до стварања посебне правне установе којом се одређује одговарајућа пољопривредна целина (земља, кућа, средства за обраду, стока и сл.) за коју важе посебна правила наслеђивања, тзв. Ербхоф (*Erbhof*). Овакво пољопривредно добро, у циљу спречавања његовог уситњавања, може да наследи само један наследник, при чему се примењује принцип примогенитуре и привилегија у корист наследника мушког пола. Ова установа подстицана је у Немачкој све до краја другог светског рата. *Erbhof* је био прихваћен и у Аустроугарској, а према једном закону из 1903 уведен је и на део територије Словеније.

в) Пољопривредна криза, које је довела, као што смо видели до *Erbhofa* у Немачкој, условила је сличне последице у америчком праву. Наиме, почетак XIX века донео је нарочито неким јужним државама

(5) Остаци ове установе, одн. неки њени видови и данас постоје у Немачкој, Аустрији и Енглеској. У југословенском праву фидеикомиси су дефинитивно укинута тек 1934. године.

САД велике пољопривредне проблеме, па су уведена посебна правила којима је био циљ заштита ситних и средњих поседа од даљег пропадања. То су тзв. хоумстеди (Homestead) који као одређене пољопривредне целине уживају посебни правни режим (не могу се делити наслеђем, не подлежу пенидби или принудној продаји и сл.).⁽⁶⁾ Наследник хоумстеда може бити само једно лице, при чему супружник оставиоца има предност у односу на друге санаследнике.

г) Одређени пољопривредни проблеми (слаба производња, запуштање или, чак, напуштање пољопривредног земљишта и сл.) јављају се и у социјалистичким земљама, због чега су неке од њих предузеле и конкретне наследно-правне мере.

Пољски грађански Законик прописује посебна правила за наслеђивање пољопривредног земљишта. Круг лица која могу да наследе ово земљиште, према тим правилима, ужи је од круга законских наследника. Уз то, лица која се позивају на наслеђивање пољопривредног земљишта, да би *in concreto* и постали наследници, морају испунити законом одређене услове. На наслеђивање се позивају потомци првог и другог степена сродства, брачни друг, родитељи и браћа и сестре оставиоца (по редоследу одређеном општим правилима наследног права). Потомци могу наслеђивати ово земљиште само ако су га обрађивали најмање једну годину пре смрти оставиоца, или уколико су чланови сељачке радне задруге, одн. раде на пољопривредном земљишту задруге, или у случају да су у моменту делације обрађивали, одн. учествовали у обрађивању неког пољопривредног земљишта, или су малолетни, одн. налазе се на школовању, или ако су трајно неспособни за рад. Потомци другог степена сродства (закључно) позивају се на наслеђе по праву представљања и у случају да њихов предак не испуњава неки од наведених услова. Брачни друг оставиоца мора испунити, *mutatis mutandis*, исте услове као и његови потомци (првостепени). Родитељи оставиоца, као припадници другог наследног реда могу наследити пољопривредно земљиште уколико су оспособљени за његово обрађивање или у случају да су трајно неспособни за рад. Круг законских наследника овог земљишта завршава се са првостепеним потомцима родоначелника другог наследног реда који, пак, морају испунити оне услове који су прописани за потомке оставиоца. Припадници другог наследног реда позивају се на наслеђе и у случају када ни једно лице из првог наследног реда не испуни постављене услове, као што се и побочни сродници из другог наследног реда позивају тек када родитељи оставиоца не могу или неће да наследе.

Извесне специфичности у погледу наслеђивања пољопривредног земљишта, под којим се подразумева пољопривредно домаћинство са одређеном окућницом, предвиђене су и у наследном праву СССР-а. ГЗ РСФСР такво домаћинство назива: „колхозно (инокосно, сељачко)” и предвиђа да у случају смрти члана таквог домаћинства не долази до наслеђивања „имовине домаћинства”, јер она остаје члановима тог домаћинства све док постоји и један његов члан. Тек у случају да колхозно

(6) То су пољопривредна добра — фарме — са кућом за становање, помоћним зградама и околним земљиштем, одн. оним што чини стожер егзистенције једне земљорадничке (фармерске) породице. В.: Oliver v. Snowden, „18 Fla. 325, 43 Am Rep.”, Buckingham v. Buckingham, „81 Mich. 89, 45 N.W. 504”.

Хоумстеди су 1839. год. уведени на целој територији САД.

домаћинство остане без чланова долази до примене општих правила законског наслеђивања.

3. Проблеми производње хране, недовољне искоришћености пољопривредног земљишта, напуштања села и сл. нису мимоишли ни нашу земљу. О њима се, нарочито у последње време, све више говори. У вези с тим, као један од елемената реформе, помиње се и област наслеђивања.

а) У резолуцији о политици друштвено-економског развоја СР Србије у 1981. години,⁽⁷⁾ у делу посвећеном производњи хране, стоји: „Неспорно је предузимати даље мере за потпуније и рационалније искоришћавање пољопривредног земљишта. Предложиће се измене и допуне одговарајућих прописа за поједностављење поступка којима се стварају услови за уређење и рационалније коришћење пољопривредног земљишта, а испитаће се могућности измене и допуне прописа о наслеђивању.”

Пре свега, мора се констатовати да ово питање код нас није ново. Већ је савезни Закон о наслеђивању (СЗН), имајући у виду проблеме који се могу јавити при наслеђивању пољопривредног земљишта а тежећи да очува једно од најзначајнијих начела нашег новог наследног права (универзалност), предвидео једно еластично и, чини се, правично решење. Наиме, СЗН овлашћује суд да, на захтев наследника који је живео или привређивао у заједници са оставиоцем, може донети одлуку да се таквом наследнику оставе поједине ствари (покретне или непокретне или групе ствари) које би по општим прописима о наслеђивању требало да припадну другим наследницима, с тим да такав наследник мора да исплати новчану вредност тих ствари у року који суд према околностима одреди.⁽⁸⁾ Другим речима, то значи, да одсуство споразума између санаследника у одређеним случајевима доводи до законске цивилне деобе.

Међутим, иако је одредба о могућности примене законске цивилне деобе прихваћена у свим републичким и покрајинским законима о наслеђивању⁽⁹⁾, а Савезни суд у једној одлуци аналогичном извршио одређено проширење њене примене⁽¹⁰⁾, ипак овај пропис у судској пракси није остварио видљивије резултате.

Још у време важења СЗН изнето је мишљење да би у наследном праву требало извршити одређене измене које би се кретале у два правца: — омогућити да пољопривредно земљиште наследе само они који га обрађују, одн. у крајњој линији лица која се баве пољопривредном производњом, и

— увести систем једног наследника, како би се спречило уситњавање земљишта услед ког и појединци и заједница трпе штету. Овај проблем претресан је у савезној Комисији за цивилни кодекс, где је за увођење посебног режима наслеђивања пољопривредног земљишта нарочито пледирао представник СР Словеније. Међутим, ова је Комисија престала са радом 1971. године, у складу са новом расподелом нормативне надлежности у наследно-правним односима. Од уставних Амандмана 1971.

(7) „Службени гласник СРС”, бр. 57 од 31. XII 1980. године.

(8) Чл. 150. ст. 1 СЗН.

(9) В. чланове: 145 ЗН СРС; 147 ЗН САПВ; 130 ЗН САПК; 148 ЗН СР БиХ; 145 ЗН СРЦГ; 149 ЗН СРМ; 147 ЗН СРСл.

(10) Начелно мишљење Проширене опште седнице Савезног врховног суда, бр. 2/60 од 4. IV 1960. године; ЗСО Савезног врховног и привредног суда, год. 1960., књ. 5. св. 1, стр. 9.

године, као што је познато, нормативна надлежност у тој области прелази на републике и покрајине.

б) Већ 1973. године СР Словенија доноси посебан закон који регулише наслебивање пољопривредног земљишта: Закон о наслебивању пољопривредног земљишта и приватних пољопривредних газдинстава (имања) — (даље ЗНПЗ).

Овај Закон чини претходно разликовање пољопривредног земљишта, с једне, и приватног пољопривредног газдинства (имања), с друге стране. Под пољопривредним земљиштем подразумевају се обрадива, необрађена и шумска земљишта чија је намена пољопривредна или шумска производња. За таква земљишта важе општа правила наслебивања (принцип универзалности), с тим што се прави разлика у погледу дозвољености поседовања земљишног максимума према занимању власника (земљорадник — неземљорадник). Пољопривредно газдинство (имање) је, пак, оно пољопривредно земљиште које је скупштина општине, на предлог пољопривредне земљишне заједнице и месне заједнице, својим решењем одредила за такво. Пољопривредно газдинство мора бити одређена привредна целина (земљиште, зграде, алатке за обраду и сл.) која свом власнику обезбеђује одговарајући (пристојан) живот. При одређивању једног земљишта за газдинство мора се водити рачуна и о неким другим чињеницама: о просторном плану општине, о односу величине имања и његовог привредног потенцијала, о могућностима сарадње са ОУР-има, о потребама Народне одбране, о заштити средине (околине) и др.

На овако одређено пољопривредно газдинство (имање) примењује се наследно-правни принцип специјалности и, у основи систем једног наследника. Наследник постаје оно лице из круга законских наследника које има намеру да обрађује имање, а редослед позивања одређен је општим правилима наследног права. Уколико је више таквих лица наследитељско лице које је такву намеру показало, односно доказало још за живота оставиоца. Санаследници се могу споразумети да један од њих, који испуњава услове, постане наследник газдинства, али у недостатку споразума предност се даје брачном другу оставиоца. Ако се ни на тај начин не може одредити наследник то ће учинити суд, узимајући у обзир све релевантне околности, а у крајњој линији наследник може постати лице које се по ЗНПЗ сматра земљорадником. Ако се у конкретном случају појављује више лица која се позивају на наслеђе а по Закону се сви они, или неки од њих сматрају земљорадницима, наслебивање по општим правилима наследног права (што значи да може доћи до деобе газдинства). Међутим, ако нико од законских наследника не испуњава наведене услове приступа се продаји пољопривредног газдинства и исплати законског наследног дела свим законским наследницима који би то постали према општим прописима о наслебивању. У случају да се у року од једне године не нађе лице које би откупило газдинство законски наследници наслеђују зграде, пољопривредна необрадива земљишта, пољопривредне алатке, стоку и др., али под условом да се с тим сагласи пољопривредна земљишна заједница, као и, *sub conditione*, да је то у складу са општинским просторним планом. Све остало постаје друштвена својина, а пољопривредна земљишна заједница дужна је да законским наследницима исплати новчани износ вредности газдинства. Но ипак, на предлог по-

пољопривредне земљишне заједнице, скупштина општине може одлучити да наследници који не испуњавају прописане услове могу да наследе пољопривредно газдинство (имање).

Систем установе једног наследника не може а да се не сукوبي са две основне наследно-правне установе — са нужним делом и слободом тестирања — и тај проблем ЗНПЗ покушава да реши на следећи начин:

аа) У хипотези да један од законских наследника наследи пољопривредно газдинство дужан је да *неким* нужним наследницима исплати њихов нужни део у новцу, при чему о начину и условима исплате, у недостатку сагласности, одлучује суд. Другим речима, круг нужних наследника одређен Законом о наслеђивању смањује се увек када је у питању пољопривредно газдинство (ЗНПЗ).

Не улазећи у дубље теоријске расправе о основаности и оправданости установе нужног дела, јер то овде није наш задатак, осврнућемо се са неколико речи на неке недостатке оваквог решења. Наиме, одређујући нужни наследни ред законодавац уважава низ врло значајних друштвених чинилаца (породичних, хуманих, обичајних, социо-политичких, правних, моралних итд.) које треба да пруже основ за ону осетљиву равнотежу између јавног и приватног интереса, која мора у тој материји постојати. Уз то, да би одговорило свом задатку, решење тог питања мора бити усклађено са осталим битним поставкама наследно-правног система. Ремећење, пак, неке од основних поставки система увек води нескладу, а често и до непредвидљивих проблема. Тако, на пример, према ЗНПЗ погибија родитеља одузима њиховој деци (унуцима оставиоца) право на нужни део; постојање припадника првог наследног реда који *немају* право на нужни део онемогућава остварење тог права другим сродницима који би то право имали (да није оних који то право немају и који *in concreto* немају никакво право); правна природа права на нужни део постаје облигациона, а не наследно-правна како је то прихваћено у свим нашим законима о наслеђивању (па и словеначком)...

бб) ЗНПЗ има императиван карактер и постављен је казуистички, тако да за слободу тестирања није остављен онај простор који јој се оставља и у специјалном режиму наслеђивања. Другим речима, завештачево располагање биће пуноважно само уколико је учињено у складу са одредбама тог Закона. Тестаментални наследник може бити само лице из круга законских наследника које испуњава све услове који се траже за законске наследнике. Тек ако таквих наследника нема завешталац за свог сукцесора може одредити лице које се по Закону сматра земљорадником. Тестаментални наследник газдинства може бити само једно лице, осим у случају ако га завешталац оставља брачним друговима или у случају када нема законских наследника који би могли и хтели да се приме наслеђа па се као тестаментални наследници могу јавити лица која се сматрају земљорадницима (до физичке деобе може доћи само у другом случају). Сва ова правила односе се и на легате и налоге, што практично води њиховом искључивању. Ни тзв. наследно-правни уговори не могу бити закључени противно одредбама ЗНПЗ, чиме је битно сужења и слобода уговарања у тој области.

Уместо закључка

1) Специјални режим наслеђивања пољопривредног земљишта није никаква новина у наследном праву, напротив. То је установа која достиже свој врхунац у феудалном друштву, што је сасвим разумљиво када се има у виду карактер привреде и правног устројства те друштвено-економске формације. Међутим, у време дубљих поремећаја у пољопривреди ова установа оживљава (у разним варијететима) и у капиталистичким, али и у социјалистичким земљама.

2) И поред различитих облика, а некад и друштвених циљева, специјални систем наслеђивања пољопривредног земљишта има одређене заједничке карактеристике, које пркосе времену и простору показујући још једном неоснованост Паскалове тврдње да један подневак одлучује о истини у праву:

а) Пољопривредно земљиште на које се односи посебни режим наслеђивања, није свако пољопривредно земљиште, већ само оно које је одређено за такво посебним прописом. Појам пољопривредног земљишта, поред обрадивог земљишта, обухвата и одређене ствари (кућу за становање, помоћне зграде, алатке за обраду земље, стоку и др.).

б) Редослед позивања на наслеђе одређује се према општим правилима наследног права, али се постављају додатни услови које лица која конкуришу на наслеђе пољопривредног земљишта морају испунити (најчешће бављење пољопривредном производњом, одн. намера бављења овом делатношћу). Круг законских наследника пољопривредног земљишта ужи је од редовног, при чему се најчешће тежи да наследник постане само једно лице. Међутим, ова се тежња поставља, мање или више, еластично тако да се за одређене случајеве дозвољава одступање од установе једног наследника.

Мислимо да установа једног наследника данас мора бити регулисана еластичним, „каучук” нормама. Наиме, степен флексибилности ових норми условљен је, пре свега, степеном економског развика и могућностима запошљавања у датом друштву (обрнута сразмера), али наравно и разним другим чињеницама (историјским, моралним, обичајним, породичним итд.).

Систем установе једног наследника често има за последицу привилеговани положај брачног друга у односу на друге наследнике, што отпара посебно правно питање (о коме ће бити речи касније).

в) У циљу спречавања уситњавања пољопривредног земљишта нужним наследницима се не признаје право на део *in natura*, већ само новчана вредност тог дела. То значи да и у оним правима, која иначе чине виђину, где је прихваћена наследно-правна природа права на нужни део долази до (принудне) трансформације — претвара се у облигационо-правну природу.

У истом циљу некада се иде и на искључивање појединих нужних наследника, и то без обзира на чињеницу испуњења или не постављених законских услова.

г) Специјални систем наслеђивања пољопривредног земљишта намеће потребу ограничења слободе тестирања и слободе уговарања.

Да би се избегло изигравање овог режима наслеђивања, како правним пословима *inter vivos* тако и *mortis causa*, законодавац предвиђа им-

перативност норми које чине тај режим. Ове норме предвиђају и одређено сужење слободе уговарања, као и сужење слободе завештања, које понекад иде и до, мислимо, неоправдане нееластичности.

3) Поред заједничких елемената, које смо у главним цртама приказали, системи који имају посебну регулативу наслеђивања пољопривредног земљишта садрже и одређене разлике. На овом месту за нас нису од значаја неке разлике техничке природе, већ само оне које се односе на приступ правном регулисању ове материје.

На једној страни имамо покушај потпуног, детаљног обухватања свих случајева који се могу јавити при наслеђивању пољопривредног земљишта. Овај казуистички систем, карактеристичан за германско право, тежи чвршћој правној сигурности и ту показује несумњиву предност. Међутим, овај систем је неприлагодњив и својом крутошћу може довести до неправичних решења (*summum jus, summa injuria*).

Супротни систем карактерише се гилким правилима путем којих суд треба да, у сваком конкретном случају, нађе законито (и правично) решење — тзв. „каучук” норме. Правни стандарди којима се користи овај систем омогућавају стваралачку делатност суда и прилагођавање норме промененим друштвеним околностима. Међутим, да би овај систем, поред теоријске, испољио и практичну предност над претходним потребна су два услова: висок степен правничког знања и апсолутна непристрасност суда.

4) Питање наслеђивања пољопривредног земљишта *de lege ferenda* у нашем праву, посебно у СР Србији, врло је сложено и обимно тако да нећемо улазити у све његове аспекте већ ћемо се задржати само на најважнијим.

Када се разматра питање наслеђивања пољопривредног земљишта у СР Србији мора се пружити одговор на претходно питање: да ли наслеђивање непокретности мора бити регулисано јединствено на целој територији СР Србије, или САП Војводина и САП Косово могу о томе донети сопствене прописе?

У члану 233 ЗН СР Србије одређени су они његови чланови који ће се, у смислу члана 300 став 1 тачка 5 Устава СР Србије, примењивати на целој територији Републике („Основи наследно-правних односа”). Од двадесетак чланова који чине поменуће Основе само један изричито говори о наслеђивању непокретности (члан 3). Али, иако испред тог члана стоји наслов — „наслеђивање непокретности” на основу њега се не може извести закључак да питање наслеђивања непокретности спада у искључиву надлежност републичког законодавства. Наиме, члан 3 ЗН СР Србије односи се на забрану задржавања у својини непокретности и средстава рада у већем обиму но што је то уставним и законским прописима одређено. Но, с друге стране, питања круга законских наследника, нужног и расположивог дела и правне природе права на нужни део, поред осталих, спадају у Основе наследно-правних односа, а специјални систем наслеђивања пољопривредног земљишта није могуће увести и остварити без дубоког задирања управо у та питања. Према томе, уколико би се прихватио казуистички систем регулисања, као што је то случај у СР Словеније, правила наслеђивања пољопривредног земљишта морала би се налазити у јединственом републичком закону СР Србије. Супротно решење било би не само противзаконито, него и противуставно.

Међутим, могућ је и други приступ. Регулисање питања наслеђивања пољопривредног земљишта могуће је извршити и путем одговарајућих измена и допуна позитивно-правних текстова закона о наслеђивању, путем тзв. „каучук” норми. Оваквом решењу иде у прилог, пре свега, чињеница да су сви закони о наслеђивању у нашој земљи (по угледу на савезни Закон о наслеђивању) прихватили овакав начин регулисања наследно-правне материје(11), тако да евентуалне измене на овај начин не би представљале страни тело у постојећим системима.

Следећа чињеница која иде у прилог оваквом решавању, а која се не би смела испустити из вида, је *равноправност* наследника. Сви наши закони о наслеђивању, у духу уставних одредби, проглашавају равноправност у наслеђивању: равноправност „под истим условима”.(12) То даље значи да је давање предности једном од тзв. једнако-правних наследника, тј. наследника који под истоветним условима испуњавају законске услове, недопуштено, јер представља директно кршење изричитог законског прописа. Ипак, то је учињено у ЗНПЗ који за одређени случај конкуренције једнакоправних санаследника предвиђа да наследник постаје брачни друг оставиоца. На тај начин ЗНПЗ крши не само одговарајућу одредбу ЗН СР Словеније, већ и уставне прописе (у овом случају је без значаја што је ЗНПЗ *lex specialis*, јер одредба о равноправности наследника спада у јавни поредак).

Међутим, давање предности једном од санаследника није само по себи недозвољено. Таква „предност” могућна је у оним случајевима када наследници нису једнакоправни (нпр. наследнику који је пољопривредни произвођач даје се предност при наслеђивању пољопривредног земљишта над свим наследницима који то нису и сл.).

На правац којим би, *de lege ferenda*, требало ићи при решавању проблема наслеђивања пољопривредног земљишта, мислимо да је указао сам СЗН. При том имамо у виду нарочито његов члан 150, који је, као што смо већ навели, прихваћен у свим републичким и покрајинским законима о наслеђивању. Узимајући ово у обзир, као и све оно до сада речено, сматрамо да при евентуалном увођењу посебног режима наслеђивања пољопривредног земљишта, посебно у СР Србији, не треба прихватити тзв. казуистички систем, већ систем правних стандарда, односно тзв. „каучук” норми који се у дугогодишњој пракси у нашем наследном праву показао као веома добар. Али то, свакако, не значи да тај систем треба да буде имун на промене и усавршавања која намеће пракса, напротив, истиче се само да он треба да остане као *систем*.

5) Што се тиче конкретних одредби које би, *de lege ferenda*, требало унети у наш наследно-правни систем, одн. системе, мислимо да оне треба да се концентришу око неколико тачака:

а) Неопходно је, пре свега, одредити појам пољопривредног земљишта на које треба применити специјални наследно-правни режим. Правни појам пољопривредног земљишта требало би да обухвати једну пољопривредну целину (одређено пољопривредно и шумско земљиште, згра-

(11) И ЗН СР Словеније има исти начин регулисања као што је то случај у другим републикама, одн. покрајинама, али изузетак је учињен у ЗНПЗ.

(12) То је предвиђено у члану 4 свих закона о наслеђивању који важе у Југославији (ЗН САР Косово ово не превиђа, јер то питање спада у Основе наследно-правних односа).

да за становање, помоћне зграде за стоку, алатке које служе за пољопривредну производњу и смештај пољопривредних производа...) која има такав привредни потенцијал да пољопривредном произвођачу и његовој породици уз просечан рад може омогућити просечан животни стандард у датој средини.

Право и начин одлучивања, као и оцењивање других релевантних околности (нпр. могућност сарадње са ОУР-има, потребе Народне одбране и др.), може бити уређено на исти начин као у ЗНПЗ.

б) Пољопривредним произвођачем требало би сматрати само оно лице коме је пољопривредна производња једини, или претежни извор прихода.

в) При одређивању наследника пољопривредног земљишта суд би *ex officio*, јер је то добро од општег интереса⁽¹³⁾, узео у обзир занимање наследника, заједницу живота са оставиоцем и, посебно, чињеницу рада и доприноса у раду на пољопривредном земљишту, све у циљу да наследник тог земљишта *in natura* буде само оно лице које се заиста бави пољопривредном производњом.

г) Уколико више наследника под једнаким условима конкурише на наслеђивање пољопривредног земљишта, за наследника треба прогласити лице које је споразумно одређено од стране свих једнакоправних наследника. У недостатку споразума сви једнакоправни наследници наслеђивали би на равне делове.

д) Нужни наследници који би се у конкретном случају позивали на наслеђе овог земљишта, али не би испунили посебне услове да би постали наследници заоставштине *in natura*, имали би право на новчану вредност свог нужног дела, свакако под условом да остале ствари и права која су наследили, или им се урачунавају у наследни део (*collatio bonorum*), не достижу вредност њиховог нужног дела.

О начину, условима и року исплате нужних наследника који не наслеђују реални део заоставштине одлучивао би суд. При доношењу одлуке о томе, суд би ценио све околности, а нарочито привредни потенцијал земљишта и социјалне прилике наследника. Рок исплате не би могао бити дужи од пет година.

Ђ) Мислимо да слободу завештања и слободу уговарања у вези наслеђивања пољопривредног земљишта не би требало строго ограничавати. У прилог томе, с једне стране, иде чињеница да у пракси нема много случајева располагања овим земљиштем ни путем тестаментa, ни путем наследно-правних уговора и, с друге стране, изложена решења би се у највећем броју случајева поклапала са интересима „оставиоца“, тако да не би требало очекивати њихове веће корекције употребом било тестаментa, било уговора. Уз то, не треба заборавити да је пракса увек налазила пут којим ће обићи вештачки наметнуте баријере.

Међутим, један изузетак би морао бити предвиђен. Уколико би, наиме, оставилац добротиним располагањима (*inter vivos* или *mortis causa*) без оправданог разлога лишио наслеђа овог земљишта наследника који је пољопривредни произвођач, у корист лица које то није (без об-

⁽¹³⁾ В. чланове 85. и 86. Устава СФРЈ и одговарајуће одредбе републичких и покрајинских устава.

зира да ли је то лице и законски наследник или није) суд би требало да има овлашћење да такво располагање поништи.

*

На крају није сувишно истаћи да измене у наследно-правним прописима које би имале за циљ побољшање стања у пољопривреди морају бити део шире акције, пре свега на терену економске политике, али и шире. Одсуство садејства правних и економских мера, у тако слојевитој друштвеној појави као што је проблем савремене пољопривреде, не би могло водити остварењу постављеног циља.

SUMMARY

THE INHERITANCE OF ARABLE LAND

One of the most widely discussed questions in the field of the law of inheritance is the question of inheritance of arable (agricultural) land. Still, the discussion on this subject has not been concluded to the present day. It has become especially current in countries where the production of food does not yield the results expected of it. It is for this reason that we encounter special regimes of inheritance of arable land.

Such regimes of inheritance were introduced during the times of agricultural crises in the eighteenth century, in the USA during the nineteenth century, and in the present day, in the Polish Civil Code, in the Civil Code of the R.S.F.S.R., while in our country it is in existence since 1973, when it was inaugurated in the S.R. Slovenia.

The special system of inheritance of arable (agricultural) land has certain common characteristics, which seem to withstand the passing of time: arable land in relation to which are applied certain special regulations of legal inheritance is always particularly determined by law (not every piece of land is regarded as arable land); legal heirs must fulfil particular legal conditions in order to inherit; the institution of „one heir” is most often applied in the process; the freedom of appointment of heirs by will and the freedom of contracting are burdened with special restrictions.

Separate regulation of this matter includes certain legal dilemma which is current in Yugoslav law as well (for example, the principal question of the method of regulation — by application of causation or by application of the so-called „rubber” norms — especially in S.R. Serbia in connection with the institution of the Basic Relations of Legal Inheritance).

Finally, the author outlines his own opinion as to the direction which our law should take in the resolution of this complex question (the system of flexible legal norms, the precisely defined concept of agricultural or arable land, and that of the agricultural producers, the determination of circumstances the courts would ex officio take into account, the question of the so-called „heirs with equal rights”, the question of forced heirs, the attitude toward the freedom of appointment of heirs by will and the freedom of contracting). A special system of legal inheritance may therefore lead to better results only with the simultaneous impact of other social factors, primarily measures of the economic policy.

RÉSUMÉ

L'HÉRITAGE DE LA TERRE AGRICOLE

Une des questions la plus discutée dans le droit successoral est la question de l'héritage de la agricole. Toutefois, la discussion sur cette question n'est pas close même aujourd'hui. Elle demeure particulièrement actuelle dans les pays dans lesquels la production de la nourriture ne donne pas les résultats auxquels on s'y attend. C'est pourquoi dans les droits contemporains nous pouvons observer des régimes, spéciaux de l'héritage des terres agricole.

Un régime spécial de l'héritage des terres agricoles a été introduit dans la période des crises agricoles dans les petits Etats allemands au dix-huitième siècle, aux Etat Unis au dix-neuvième siècle, et maintenant il est prévu dans le Code civil polonais, dans le Code civil RSFSR, et dans notre pays il est introduit depuis 1973 dans la République Socialiste de Slovénie.

Le système spécial de l'héritage de la terre agricole a des caractéristiques communes déterminées, qui dirait-on résistent au temps et à l'espace dans lesquels il est appliqué: la terre agricole à laquelle sont appliqués les prescriptions de droit successora spéciales est toujours déterminé avec précision par la loi (chaque terre n'est pas agricole); les héritiers légaux doivent remplir les conditions légales pour qu'ils puissent devenir les héritiers de cette terre; à l'occasion de la détermination des héritiers le plus souvent est valable l'institution d'un héritier; la liberté de tester et la liberté de stipuler par contrat subissent des restrictions particulières et ainsi de suite.

Le procédé spécial de la réglementation, de cette matière comporte aussi des dilemmes juridiques déterminés qui sont très actuels dans le droit yougoslave de même (par exemple la question de principe du procédé de la réglementation — casuistiquement, ou par la voie de ce que l'on appelle les normes „caoutchoucs” (et surtout dans la République Socialiste de Serbie) en relation avec l'institution des Fondaments des rapports de droit successoral.

A la fin d'auteur a exposé son opinion sur le sens dans lequel il faudrait résoudre dans notre droit cette question complexe (le système des normes juridiques élastiques, la définition précise de la notion de la terre agricole et du producteur agricole, la détermination des circonstances dans lesquelles le tribunal tiendrait compte ex officio, de la question des héritiers appelés égaux en droits, la question des héritiers nécessaires, le rapport à l'égard de la liberté de tester et la liberté de négociations). Finalement il est constaté que par l'introduction du système de droit successoral spécial on peut aboutir à des résultats plus avantageux seulement avec l'action simultanée des autres facteurs sociaux, et en premier lieu des mesures de la politique économique.